

บทที่ ๒

ว่าด้วยพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ เป็นเอกสารโบราณชุดหนึ่งที่ตั้งอยู่ในเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทที่เรียกว่า “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา” อันเป็นกลุ่มเอกสารโบราณที่มีเนื้อหาว่าด้วยลำดับเหตุการณ์ต่างๆ ของพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรอยุธยา มีอยู่ด้วยกันหลายสำนวน และแต่ละสำนวนก็มีที่มาต่างยุคต่างสมัยกัน ซึ่งมีเนื้อหาทั้งที่มีลักษณะแบบตำนานและข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ คำว่า “พงศาวดาร” มาจากรูปคำสันสกฤตว่า *วงศ์* (= เชื้อสาย)^๑ + *อว* (= ลง)^๒ + *ธาตุ ศกฺ* (= ชำม)^๓ ซึ่งแปลตามศัพท์ได้ว่า ผู้ก้าวลงมาเพื่อสืบเชื้อสายกษัตริย์ หมายถึง พระมหากษัตริย์ ผู้เป็นภาคหนึ่งของพระนารายณ์ ดังนั้น พงศาวดารจึงเป็นบันทึกเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ในโลกทัศน์โบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของอยุธยาที่ว่า พระมหากษัตริย์ผู้ครองกรุงศรีอยุธยาทรงเป็นอวตารหนึ่งของพระนารายณ์นั่นเอง เป็นไปตามเรื่อง “รามาวตาร” ในมหากาพย์ของอินเดียโบราณเรื่อง “รามายณะ” ที่ว่า พระรามผู้ครองเมืองอโยธยานั้น ทรงเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์

๒.๑ การจัดกลุ่มพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ที่ผ่านมา **อุบลศรี อรรถพันธุ์**^๔ และ **सानติ ภักดีคำ**^๕ ได้ศึกษาจำแนกประเภทของพงศาวดารตามช่วงเวลาที่ยืบเรียง โดยจัดกลุ่มแตกต่างกันเล็กน้อยตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา กล่าวคือ **อุบลศรี อรรถพันธุ์** ศึกษาเรื่อง “การชำระพระราชพงศาวดารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก” จึงจำแนกพระราชพงศาวดารตามสมัยที่ชำระออกเป็น ๒ ช่วง ตามรัชสมัยของรัชกาลที่ ๑ คือ

๑. **พระราชพงศาวดารที่เขียนขึ้นก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก** ประกอบด้วยพระราชพงศาวดารที่ตีความแล้วว่าได้รับการเรียบเรียงขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี โดยมีอยู่ด้วยกัน ๔ ฉบับ คือ
 - ๑.๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ หรือ “ฉบับปblick”
 - ๑.๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเฮเรเมียส ฟาน ฟลิต หรือ “ฉบับวันวลิต”
 - ๑.๓ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ จ.ศ. ๑๐๔๒ หรือ “ฉบับหลวงประเสริฐ”
 - ๑.๔ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๓๖

^๑ จันทบูรินฤนาถ (๒๕๓๗: ๖๖๗).

^๒ จันทบูรินฤนาถ (๒๕๓๗: ๙๒).

^๓ จันทบูรินฤนาถ (๒๕๓๗: ๓๓๖).

^๔ ศึกษาระเอียดใน อุบลศรี อรรถพันธุ์ (๒๕๖๔: ๕๒ – ๘๖).

^๕ ศึกษาระเอียดใน สานติ ภักดีคำ (๒๕๕๖: ๑๒ – ๔๕).

๒. พระราชพงศาวดารที่เขียนขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประกอบด้วยพระราชพงศาวดารที่ตีความแล้วว่าชำระขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ดังนี้

๒.๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕ (พ.ศ. ๒๓๒๖)

๒.๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับภาษามคธ
หรือ “สังคดียวงศ์ บิโรต ๗” (พ.ศ. ๒๓๓๒)

๒.๓ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ จ.ศ. ๑๑๕๗ (พ.ศ. ๒๓๓๘)
หรือ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”

๒.๔ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับ จ.ศ. ๑๑๕๗ (พ.ศ. ๒๓๓๘)
หรือ “พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”

๒.๕ พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับ จ.ศ. ๑๑๖๙ (พ.ศ. ๒๓๕๐)
หรือ “ฉบับบริติชมิวเซียม”

๒.๖ จุลยุทธการวงศ์ ผูก ๒

๒.๗ พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน

ในจำนวนทั้ง ๗ ฉบับนี้ มี ๓ ฉบับคือ ฉบับที่ ๒, ๒ (ฉบับภาษามคธ), ๒, ๖ (จุลยุทธการวงศ์ ผูก ๒) และ ๒, ๗ (ฉบับพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน) เป็นผลงานของสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน อย่างไรก็ตาม **สานติภักดีคำ** ได้เขียนบทนำสำหรับหนังสือ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ ภาษาไทย-เขมร” โดยแบ่งประเภทของพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเป็น ๒ กลุ่ม เช่นกัน แต่เป็นการแบ่งตามช่วงสมัยคือ สมัยกรุงศรีอยุธยา กับ สมัยกรุงธนบุรี-กรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

๑. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งชำระในสมัยกรุงศรีอยุธยา (๖ ฉบับ)

๑.๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก หมายเลข ๒/ก ๑๐๔
ตรงกับ “ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ” ในงานศึกษาของ **อุบลศรี อรรถพันธุ์**

๑.๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. ๒๑๘๒
ตรงกับ “ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต” ในงานศึกษาของ **อุบลศรี อรรถพันธุ์**

๑.๓ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนี้
ตรงกับ “ฉบับ จ.ศ. ๑๐๔๒” ในงานศึกษาของ **อุบลศรี อรรถพันธุ์**

๑.๔ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต)
ไม่พบว่าถูกอ้างถึงในงานศึกษาของ **อุบลศรี อรรถพันธุ์**

๑.๕ พระราชพงศาวดารความเก่า ตามต้นฉบับหลวงเขียนครั้งกรุงธนบุรี
ตรงกับ “ฉบับ จ.ศ. ๑๑๓๖” ในงานศึกษาของ **อุบลศรี อรรถพันธุ์**

- ๑.๖ พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕ (พ.ศ. ๒๓๒๖) ชื่อตรงกับงานศึกษาของ อุลลศรี อรรถพันธุ์ แต่ อุลลศรี อรรถพันธุ์ จัดไว้เป็นงานในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๑ ในขณะที่ ศานติ ภักดี คำ จัดไว้เป็นงานในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะสันนิษฐานว่า เป็นฉบับที่คัดลอกมาจากฉบับเดิมในสมัยกรุงศรีอยุธยา
๒. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งชำระในสมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์ (๑๐ ฉบับ)
- ๒.๑ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาภาษามคอ
ตรงกับ “ฉบับภาษามคอ” ในงานศึกษาของ อุลลศรี อรรถพันธุ์
 - ๒.๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)
ตรงกับ “ฉบับ จ.ศ. ๑๑๕๗” ในงานศึกษาของ อุลลศรี อรรถพันธุ์
 - ๒.๓ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพนฯ
ตรงกับงานศึกษาของ อุลลศรี อรรถพันธุ์
 - ๒.๔ จุลยุทธการวงศ์ ผูก ๒
ตรงกับงานศึกษาของ อุลลศรี อรรถพันธุ์
 - ๒.๕ พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับบริติชมิวเซียม
ตรงกับ “ฉบับ จ.ศ. ๑๑๖๙” ในงานศึกษาของ อุลลศรี อรรถพันธุ์
 - ๒.๖ เทศนาจุลยุทธการวงศ์
สันนิษฐานว่าเป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส
 - ๒.๗ พระราชพงศาวดารสังเขป
พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส พ.ศ. ๒๓๙๓
 - ๒.๘ พระธรรมเทศนาพระราชพงศาวดารสังเขป
พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส พ.ศ. ๒๓๙๔
 - ๒.๙ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบลัดเล
๒.๑๐ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

นอกจากนี้ ยังมี “จดหมายเหตุไทร”^๖ ที่ลำดับเหตุการณ์โดยสังเขปตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๖๔ - ๒๔๑๗ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยานั้น อยู่ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๕๗ (ปีสมภพของพระเจ้าอยู่หัว) ถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ (ปีเสียกรุงครั้งที่ ๒) และคำให้การเขลยศึกสมัยเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ก่อนตั้งกรุงจนกระทั่งถึงการเสียกรุงครั้งที่ ๒ อีก ๒ ส่วนน คือ “คำให้การชาวกรุงเก่า” ซึ่งแปลจากภาษาพม่า กับ “คำให้การขุนหลวงหาวัด” ซึ่งแปลจากภาษามอญ โดยทั้งสองมาจากแหล่งที่มาเดียวกัน คือคำให้การเขลยศึกชาวสยามพระมีเนื้อความที่แปลเป็นภาษาไทยแล้วคล้ายคลึงกันมาก ต่างกันที่ส่วนวันที่

^๖ กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ (๒๕๔๒ ก: ๑๑-๔๐).

ใช้เขียนและกรอความบางช่วงเท่านั้น เข้าใจว่า การจดแปลนั้น ครั้งแรกแปลเป็นภาษามอญก่อน จากนั้นจึงแปลเป็นภาษาพม่า จึงได้ปรากฏว่ามีคำให้การดังกล่าวถึงสองภาษา

๒.๒ สังเขปพระราชพงศาวดารที่เรียบเรียงในสมัยกรุงศรีอยุธยา

จากการจัดกลุ่มหิ้งของ **อุบลศรี อรรถพันธุ์** และ **सानติ ภักดีคำ** จึงพิจารณาได้ว่ามีพระราชพงศาวดารที่ “ต้นฉบับเรียบเรียงในสมัยกรุงศรีอยุธยา” ดังนี้คือ

๑. **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ:** หรือที่เรียกกันอีกชื่อว่า “ฉบับปลีก”^{๑๑} เล่าเหตุการณ์ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๘๑ - ๑๙๘๗ ให้ข้อมูลเพิ่มเติมจากพระราชพงศาวดารฉบับอื่นที่ชำระหลังจากนี้ ได้แก่เรื่องการขยายอิทธิพลทางการเมืองของอาณาจักรอยุธยาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับเมืองพิษณุโลก และเรื่องการแผ่อิทธิพลเข้าไปในอาณาจักรมอญ เขมร และการขยายอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปยังห้าเมืองฝ่ายเหนือ^{๑๒}

๒. **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต:** หรือที่เรียกว่า “ฉบับวันวลิต” จัดเป็นพระราชพงศาวดารประเภทความสังเขป เรียบเรียงขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๓ โดย เยเรเมียส ฟาน ฟลิต ผู้จัดการสถานีการค้าฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยา ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๖ - ๒๑๘๕ ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เนื้อหาของเอกสารชิ้นนี้ จำแนกออกได้เป็น ๒ ตอน ตามคุณค่าของเนื้อหา นั่นคือ ตอนแรกดำเนินเรื่องในลักษณะ “ตำนาน” ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา เช่น ตำนานต้นกำเนิดของชาวสยาม หรือ ตำนานที่มาของพระเจ้าอู่ทองว่าเป็นเจ้าชายมาจากเมืองจีน เป็นต้น ตอนที่สองดำเนินเรื่องในลักษณะจดหมายเหตุคือลำดับเหตุการณ์ต่างๆ ตามปี ซึ่งเป็นเรื่องราวพระราชจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ ตั้งแต่ท้าวอู่ทองจนถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งเอกสารนี้เอ่ยพระนามว่า “ศรีธรรมราชาธิราช” ความน่าสนใจของเอกสารชิ้นนี้คือ วิธีการเรียบเรียงและความเห็นของผู้เรียบเรียง ได้สะท้อนให้เห็นทัศนคติที่คัดค้านคำบอกล่าประวัตศาสตร์ที่มาจากคนไทย ซึ่งต่างไปจากโลกทัศน์ของผู้เรียบเรียงคนไทยที่อยู่ภายใต้คำสั่งของราชสำนัก ดังนั้น เอกสารนี้จึงมีประโยชน์ในการใช้ประเมินความน่าเชื่อถือเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ในแต่ละรัชกาลได้^{๑๓}

๓. **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ จ.ศ. ๑๐๔๒:** หรือที่เรียกกันอีกชื่อว่า “พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ” หรือ “ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ” เรียบเรียงขึ้นเมื่อ จ.ศ. ๑๐๔๒ หรือ พ.ศ. ๒๒๒๓ ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลักษณะการดำเนินเรื่องเป็นประเภทความสังเขป คืออธิบายสั้นๆ ไม่ลงรายละเอียดถึงที่มาที่ไปของเหตุการณ์นั้น โดยลำดับเหตุการณ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๖๗ - ๒๑๔๗ เลखศักราชแรกเป็นเหตุการณ์ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา ๒๖ ปี และมาถึงสิ้นสุดความในรัชสมัยของสมเด็จพระ

^{๑๑} ดูบทความวิจัยของ วิมล พงศ์ศรีเพียร (๒๕๕๕: ๔๙-๑๖๗).

^{๑๒} อุบลศรี อรรถพันธุ์ (๒๕๒๔: ๕๓).

^{๑๓} สรุปความจาก อุบลศรี อรรถพันธุ์ (๒๕๒๔: ๖๖ - ๗๐).

นเรศวรมหาราช^{๑๐} แต่เป็นไปได้ว่าเรื่องราวของฉบับสมบูรณ์ควรจะมาสิ้นสุดในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชผู้ได้รับสั่งให้เรียบเรียงพระราชพงศาวดารฉบับนี้

๔. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๓๖: หรือในประชุมพงศาวดารเล่ม ๓ ให้ชื่อว่า “พงศาวดารต้นฉบับหลวง เขียนครั้งกรุงธนบุรี” เรียบเรียงขึ้นเมื่อ จ.ศ. ๑๑๓๖ หรือ พ.ศ. ๒๓๑๗ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แต่เนื้อความนั้น น่าจะคัดลอกมาจากต้นฉบับที่เรียบเรียงขึ้นในสมัยอยุธยา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเจ้าราชทานภาพทรงสันนิษฐานว่า น่าจะเรียบเรียงขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ^{๑๑} ด้วยความยาวของเนื้อหา พระราชพงศาวดารฉบับนี้จึงถูกจัดเป็นประเภท “ความพิสดาร” โดยเป็นเรื่องราวตอนปลายรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๐๗ - ๒๑๑๒ ที่กล่าวถึงการสร้างสัมพันธไมตรีระหว่างอยุธยาและเวียงจันทน์ รวมถึงความขัดแย้งทางการเมืองภายในอาณาจักรอยุธยา ซึ่งจะนำไปสู่การสงครามระหว่างไทยกับพม่าจนกระทั่งตกเป็นประเทศราช^{๑๒}

๕. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕: เอกสารฉบับนี้ครอบคลุมเหตุการณ์ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๔ - ๒๑๒๐ โดยใช้วิธีการบรรยายประเภท “ความพิสดาร” คัดลอกเมื่อ จ.ศ. ๑๑๔๕ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๒๖ สันนิษฐานว่า เนื้อความถูกคัดลอกมาจากสำนวนที่เรียบเรียงในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ทราบว่าชุดเดิมมีกี่เล่มสมุดไทย แต่ปัจจุบันเหลืออยู่ ๒ เล่มสมุดไทย คือ สมุดไทยเล่มแรกประกอบด้วย เล่มที่ ๖-๗ และ สมุดไทยเล่มที่สองเป็น เล่มที่ ๘ อย่างไรก็ตาม เรื่องสมัยที่เรียบเรียงนี้ **อุบลศรี อรรถพันธุ์** ตั้งข้อสังเกตว่า ศักราชต่างๆ ที่ใช้ในเอกสารนี้ คลาดเคลื่อนไปจากฉบับอื่นๆ ที่ต้นฉบับเรียบเรียงขึ้นในสมัยอยุธยา แต่กลับไปใกล้เคียงกับศักราชต่างๆ ที่ใช้ในฉบับชำระสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้น อาจพิจารณาได้สองกรณีว่า หนึ่ง ถ้าคัดลอกข้อความและปีศักราชตามต้นฉบับเดิมอย่างเคร่งครัด ก็แสดงว่า การชำระพระราชพงศาวดารในปลายสมัยอยุธยา หรือในสมัยกรุงธนบุรี ได้มีการแก้ไขปีศักราชแล้ว ซึ่งหมายความว่า การแก้ไขปีศักราชเกิดขึ้นก่อนการชำระพระราชพงศาวดารในรัชกาลที่ ๑ และในทางกลับกัน สอง การคัดลอกนี้ คัดลอกเฉพาะเนื้อหาตรงตามต้นฉบับเดิม แต่แก้ไขศักราชตามการชำระใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ กรณีนี้ ย่อมแสดงว่าเอกสารนี้เป็นการชำระในสมัยรัชกาลที่ ๑^{๑๓} สำหรับเนื้อความเท่าที่เหลือนั้น กล่าวถึงเหตุการณ์ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๔ เรื่องพระเจ้าล้านช้างของพระราชธิดาในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และมาจบที่เรื่องสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถรงทำการรบทางเรือกับพระมหาอุปราชาที่ทุ่งเขาเคือง ประมาณ พ.ศ. ๒๑๒๐ แม้ว่าพระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕ จะมีเนื้อหาคล้ายคลึงกับพระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๓๖ ที่คัดลอกในสมัยกรุงธนบุรี แต่สำนวนที่ใช้บรรยายความนั้นแตกต่างกัน อันแสดงว่า ทั้งสองฉบับนี้ ไม่ได้คัดลอกมาจากต้นฉบับเดียวกัน^{๑๔} ปัจจุบันพระราชพงศาวดารฉบับนี้ยังไม่เคยพิมพ์เผยแพร่^{๑๕}

^{๑๐} สรุปลงมาจาก อุบลศรี อรรถพันธุ์ (๒๕๒๔: ๗๑).

^{๑๑} ศานติ ภักดีคำ (๒๕๕๖: ๒๖, อ้างจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๒๕๒๙: ๙).

^{๑๒} สรุปลงมาจาก อุบลศรี อรรถพันธุ์ (๒๕๒๔: ๘๓).

^{๑๓} อุบลศรี อรรถพันธุ์ (๒๕๒๔: ๙๘).

^{๑๔} สรุปลงมาจาก อุบลศรี อรรถพันธุ์ (๒๕๒๔: ๙๕ - ๑๐๐).

^{๑๕} ศานติ ภักดีคำ (๒๕๕๖: ๒๖, อ้างจาก กรมศิลปากร ๒๕๐๔: ๕).

๖. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด): เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ นายจิตร บุตรของพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ได้มอบเอกสารฉบับนี้ให้แก่พระสมุทวชิรญาณ ซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณจำนวน ๑๗ ผูก เนื้อหาครอบคลุมเหตุการณ์ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๔ – ๒๒๗๐ นั่นคือ ตั้งแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยาสิ้นสุดความในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ โดยใช้วิธีการบรรยายประเภท “ความพิสดาร” เอกสารนี้ไม่ปรากฏบานแพนง จึงไม่ทราบว่าเป็นการเรียบเรียงขึ้นใหม่หรือคัดลอกขึ้นเมื่อใด **กรมศิลปากร**^{๑๖} ให้ข้อมูลว่า “ข้อความส่วนมากตรงกับฉบับหมอบรัดเลย์ เว้นแต่เรื่องในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ตอนปลายติดต่อกันมา มีแปลกออกไปหลายแห่ง และความไม่จบถึงปลายสมัยอยุธยา คงกล่าวถึงแต่เพียงราวรัชกาลพระเพทราชา แต่ก็ย่อรวบรัดตัดความลงมาก และในบางแห่งก็ลักลั่น ต่างกับพระราชพงศาวดารฉบับอื่น” ส่วน **ศานติ ภัคดีคำ**^{๑๗} ให้ข้อมูลว่า “เนื้อหาส่วนใหญ่ของพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) คล้ายคลึงกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่น ซึ่งชำระขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่มีความแตกต่างจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่นๆ ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์จนถึงรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ สันนิษฐานว่าเนื้อความส่วนนี้น่าจะเขียนขึ้นในสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง”

๒.๓ สังเขปพระราชพงศาวดารที่เรียบเรียงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สำหรับพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่เรียบเรียงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ถือเป็นภาระชำระความครั้งใหญ่ในการสร้าง “ประวัติศาสตร์ชาติ” ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ หลังจากเอกสารส่วนใหญ่ได้สูญหายและกระจัดกระจายไปเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เอกสารกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีมากกว่าเอกสารที่เรียบเรียงสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ทว่ามีเอกสารหลายชิ้นในกลุ่มนี้ที่ได้รับอิทธิพลจากการชำระความของสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพนฯ และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส

ถ้าอิงกับปีเรียบเรียงที่ระบุไว้ในบานแพนงแล้ว พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับทางการฉบับแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ คือ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” พระราชทานพระบิณฑบาตตรงกับ จ.ศ. ๑๑๕๗ (พ.ศ. ๒๓๓๘) ว่าเป็นปีที่ทรงชำระพระราชพงศาวดารฉบับนี้ อีกทั้งเนื้อหาที่ลำดับตั้งแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งการเสียกรุงครั้งที่ ๒ และอีกฉบับคือ “พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” ซึ่งเริ่มเรื่องใน พ.ศ. ๒๓๐๙ ที่บ้านเมืองเต็มไปด้วยบรรยากาศของความแตกแยก จนกระทั่งถูกพม่ายึดกรุงศรีอยุธยาได้ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ จากนั้นก็เป็นเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ต่อเนื่องมาถึงต้นรัชกาลที่ ๑ โดยความของฉบับนี้ จบลงตอนที่พระเจ้าอู่วะให้แฉงและชาวบุตร ถอยทัพจากเมืองยะไข่กลับกรุงอังวะใน พ.ศ. ๒๓๒๗ ซึ่งเป็นปีที่ ๓ ของรัชกาลที่ ๑

อย่างไรก็ตาม ในปีเดียวกันนี้ ก็ได้มีการเรียบเรียงพระราชพงศาวดารขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอีกฉบับคือ “พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์” โดยมีความระบุว่า “. . . ทรงชำระเรื่องพระราชพงศาวดาร

^{๑๖} กรมศิลปากร (๒๕๐๗: ๔๐๗-๔๐๘).

^{๑๗} ศานติ ภัคดีคำ (๒๕๕๖: ๒๔); ศานติ ภัคดีคำ อ้างถึง Wyatt (1999: xiv) ว่า Wyatt ได้จัดให้เอกสารนี้ชำระใน พ.ศ. ๒๓๕๑ และอ้างถึง นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๒๐: ๙) ว่าอาจเรียบเรียงขึ้นในสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง.

แล้วสมเด็จพระวันรัตน์วัดพระเชตุพนผู้เป็นพระอุปัชฌาจารย์ กับพระเจ้าวุลกเถรทรงพระนาม สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสศรีสุคตขัตติวงษผู้เป็นศิษย์ได้ชำระ สอบเรื่องต้น เรื่องปลาย แลเรียบเรียงสืบต่อลงมาครั้งหลังจนถึงแผ่นดินกรุงเทพมหานคร ซึ่งตั้งใหม่นี้^{๑๔} เนื้อหาของพระราชพงศาวดารฉบับนี้ อาจแบ่งออกได้เป็น ๓ ช่วงคือ ช่วงแรกเริ่มต้นเรื่องเป็นสมัยก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา เป็นเหตุการณ์ของ “ราชวงศ์เชียงราย” กับ “ท้าวแสนปม” ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของท้าวอุทอง ต่อมาช่วงที่ ๒ ก็เข้าเรื่องสถาปนากรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งเสียกรุงครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๑๐ และช่วงที่ ๓ เป็นเรื่องราวหลังการเสียกรุงจนถึง พ.ศ. ๒๓๓๓ ในรัชกาลที่ ๑ เนื่องจาก เนื้อความและลำดับเรื่องราวของ “ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” กับ “ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์” มีความคล้ายคลึงกัน แต่ฉบับหลังนี้ มีการเพิ่มเรื่องช่วงต้น และช่วงปลาย จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า สมเด็จพระพนรัตน์อาจใช้พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ทั้งสองฉบับ เป็นต้นแบบในการเรียบเรียง

เรื่องราวราชวงศ์เชียงรายที่ปรากฏในฉบับสมเด็จพระพนรัตน์นี้ เป็นความเชื่อสายหลักของราชสำนักอยุธยา ดังมีปรากฏเป็นเรื่องเล่าถึงประวัติอาณาจักรอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้แก่ชาวต่างชาติ^{๑๕} ที่อ้างถึงต้นราชวงศ์ว่ามาจากเชียงราย จึงน่าจะมั่นใจว่า พระองค์ทรงได้เรื่องราวนี้มาจากพงศาวดาร “สายวัด” หรือไม่ เพราะพระองค์ทรงชำระเรียบเรียงพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาภาษาบาลีอีกด้วย ซึ่งอาจเป็น “ชุดข้อเท็จจริง” อีกชุดที่บันทึกต่อๆ กันมาด้วยภาษาบาลี ดังที่พระองค์ทรงเรียบเรียง “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับภาษามคอ” และ “จุลยุทธกาลวงศ์ ยุค ๒” ที่มีเรื่องราวสอดคล้องกับต้นเรื่องของ “ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์”

จากนั้น พ.ศ. ๒๓๕๐ หรืออีก ๑๒ ปีต่อมา ก็มีการทูลเกล้าฯ ถวายพระราชพงศาวดารอีกฉบับคือ “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับปริดิทมิวเซียม” ซึ่งบานแพนกระบวนพระราชวังบวรฯ (ต่อมาขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒) ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๕๐ เรื่องปีที่ทูลถวายนี้ น่าสนใจว่า เป็นวันเดือนปีเดียวกันกับที่กรมพระราชวังบวรฯ ได้ทูลถวาย “พระราชพงศาวดารเหนือ” เช่นเดียวกัน แสดงว่าในวันนั้น กรมพระราชวังบวรฯ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเอกสารทั้งสองนี้พร้อมกัน เรื่องนี้ มีประเด็นที่พิจารณาได้ว่า เนื่องด้วยเนื้อความตอนต้นของฉบับปริดิทมิวเซียม คล้ายคลึงกับที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารเหนือ และสำนวนดูจะได้รับการคัดกลมาจากพระราชพงศาวดารเหนือ จึงเป็นไปได้ว่า พระราชพงศาวดารเหนือดังกล่าว น่าจะเป็นต้นฉบับที่กรมพระราชวังบวรฯ รวบรวมเนื้อความขึ้นก่อน จากนั้นจึงนำมาเรียบเรียงเป็นตอนต้นของฉบับปริดิทมิวเซียม ส่วนเนื้อความตอนที่ว่าด้วยกรุงศรีอยุธยานั้น ความพ้องกันกับพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ทั้ง ๒ ฉบับ โดยความมาจบลงต้องกันตอนที่พระเจ้าอู่จะให้แองแซราชบุตร ถอยทัพจากเมืองยะไข่กลับกรุงอังวะใน พ.ศ. ๒๓๒๗ ซึ่งเป็นปีที่ ๓ ของรัชกาลที่ ๑

อีกประการหนึ่ง มีข้อน่าสังเกตว่าพระราชพงศาวดารฉบับนี้ มีเลขคี่ราชพ้องกับ “ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์” และมีเรื่องเพิ่มเติมที่ไม่ปรากฏในฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เช่นที่เด่นๆ คือ เรื่อง “พันท้ายนรสิงห์” ซึ่ง

^{๑๔} ศานติ ภักดีคำ (๒๕๕๔: ๑).

^{๑๕} ได้แก่เอกสารคำบอกเล่าของ เดอ ลา ลูแบร์ (de la Loubère) และคำแปลบทสนทนาของราชทูตสยามต่อชาวต่างชาติ (na Pombeja & Smithies 2011: 196 – 213).

ไม่ปรากฏใน “ฉบับพันจันทมุทศ (เจิม)” แต่กลับมาปรากฏใน ๑. “ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์” ๒. “ฉบับบริติชมิวเซียม” และ ๓. “ฉบับพระราชหัตถเลขา” ซึ่งจากเงื่อนงำการปรากฏเรื่องพันท้ายนรสิงห์ในเอกสารทั้งสามชิ้นนี้ ก็อาจเป็นสื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเอกสารทั้งสามว่ามีการเรียบเรียงที่สืบทอดเรื่องเล่าเดียวกัน โดย “ฉบับพระราชหัตถเลขา” นี้ เป็นเอกสารที่ได้รับการชำระหลังสุด กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ มีรับสั่งให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงชำระพงศาวดารที่มี เมื่อทรงนำมูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ ๔ แล้ว พระองค์จึงตรวจแก้ไข ทำให้ลายพระหัตถ์ปรากฏอยู่ในต้นฉบับ และเป็นที่มาของชื่อ “ฉบับพระราชหัตถเลขา” เนื้อหาเริ่มตั้งแต่สถาปนากรุงศรีอยุธยา มาจนใน พ.ศ. ๒๓๓๓ ตรงกับ “ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์” ดังนั้น โดยทั่วไปแล้ว เนื้อหาของทั้งสามฉบับนี้ จึงมีความท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่

